

statur kann...taka lívið av nökum, frælsi ella ogn, uttan at tað er í tráð við lógina; heldur ikki kann nakar verða a noktaður javnari vernd av lógini innan fyri øki;” Við øðrum orðum eru øll líka fyri lógini. 15. eykagreinin, ið var samtykt 1870, staðfestur: ”Rættin at atkvøða... kann ikki noktast nökum borgara ella avmarkast hjá nökum borgara... vegna ættarslg, húðarlit ella fyrrverandi tænastukor.” Lógirnar eru greiðar, treyðugt so ferdur tær í gerandisdegnum ikki um øll.

Líka, men skild sundur!

Í 1890 saksókti litti Plessey eitt jarnbreytafag. Hann ynskti at rásuskiðnaður á jarnbreytunum var dømdur ólógligur at verða. Hægstirættur staðfesti, at rásuskiðnaður var í lagi, tí hóast rásuskiðnaður vóru øll líka. Hóast tað stendur fyrst í grundlógini *...all men are created equal...* Hægstirættur nevndi tað *“separate, but equal...”* Hetta gjørdist síðani herrópi hjá teimum hvítu, hvørja ferð tey littu gjørdu uppreistar móti skilnaðarlógnum. Treyðugt so, atkvøddi ein dómari móti rásuskiðnaðarlógnum. Hann segði eftir dómin: ”Ókkara grundlóg er litblind; hon veit einki um stættir av borgarum og finnur seg ikki í slíkum. Viðvíkjandi borgarligu rættindunum eru allir borgara líka fyri lógini. Hin ringasti er sterkasti javnlíkin...” Hóast rætturin staðfesti skild sundur, men líka var veruleikin heilt øðrvísi. Svørt fingur altíð tey ring-

astu plássini, og vóru útskotini í samfelagnum. Nógvastadnis í Suðurstatunum vóru tey ikki góðtíkin, sum menniskju og nógv dripin av østari mannagjøgnum. Serstakliga er tað Ku Klux Klan, ið stendur á odda fyri hesum.

Atkvøðurætturin!

Viðvíkjandi atkvøðurættinum hjá teimum svørtu kunnu vit siga heilt stutt at næstan ongin fekk henda. T.d. sigst tað at ein útbúgvinn svartur maður frá læristovnum Harvard, søkti um at verða upptíkin á vallistanum í Mississippi. Her, júst sum nógvastadnis í Suðurstatunum, vóru so nevndar vallógar. Her skuldu fólk prógvað, at tey dugdu at lesa og skriva. Úteftir virkar hetta móguliga sum eitt rimuligt krav, men lógin var tó nýtt á grovasta hátt mótvægis svørtum. Hesin unglingi frá Harvard skuldi til kunnleikar roynd. Fyrst skuldi hann lesa úr bíbliuni, síðani grundlógini hetta gekk framúr væl. Síðani var hann biðin um at lesa á latíni og greskum. Maðurin var væl lærður, so hetta var ongin trupulleiki. Embætismaðurin gjørdist so firtin, at hann tók eina rokning frá kinverskum vaskarið, og bað unglingin siga, hvat stóð á henni. Svarti maðurin tók rokningina og kannaði tey kinversku teknini. At enda segði hann: ”Her stendur, at tit hvítu vilja alíkalvæl ikki geva mær atkvøðurætt.”

“Jim Crow” lógirnar

Dømini omanfyri bera týðuligt boð um, at hóast tey

svørtu eru líka væl tryggðar í grundlógini sum tey hvítu, snúgva mynduleikarnir seg undan. Tað er greitt at *separate, but equal* ger mismun á fólk og serligu atkvøðulógirnar eru jú til fyri at tryggja teimum hvítu borgarliga ræði. Hava tey svørtu ikki atkvøðurætt, nýstast politikarnir heldur ikki at vísa teimum ans og arbeiða fyri teimum. Nevntast kann eisini, at í 1940 vóru 600.000 svørt í Mississippi og umleið 1000 av hesum atkvøddu á valinum. Lógirnar sum tey svørtu vóru undir verða í mannagjøgnum nevndar ”Jim Crow” lógirnar. ”Jim Crow” merkir kráka, og er vanligu nýtt um svørt. (Komi seinni í viðgerðini inn á rásusurningin)

Politiska morðið á Sacco og Vanzetti

1920 vóru italiumennirnir og Sacco og Vanzetti teknir og ákærdir fyri morð á tveir menn í Massachusetts. Teir vóru saman við uml. 6000 øðrum innflytarum teknir sum liður í eini politikari útreinsan. Tey flestu vóru víst úr landinum. Men Sacco og Vanzetti vóru dømdir sekir og skuldu í elétriska stólin. Tað, sum sereykendi hesa rettargongd, var, at próvtílfarið var at kalla nærur onki, og tað tyktist sum rætturin legði meir í teirra politisku áskoðan. Hesir báðir vóru anarkistar og noktaðu í síni tíð at gera hertænastu. Her er rætturin í stríði við greinina, sum sigur, at einhvør er *ósekur* til tað mótsatta er *prógvað*, Hesir vóru dømdir á sera litlum grundarlagi, og av-

»Independence Hall« í Philadelphia har sjálvstýrisvirlýsingin »The Declaration of independence« varð undirskrivað í 1776. Bygningurin varð gjørdur í árunum 1731-1751 og er í dag søgusavn

rættaðir 1927. Hetta var eitt politiskt morð. Konservativa USA kundi ikki hava anarkistar, sum noktaðu at gera hertænastu. Her brýtur rætturin í grundini fleiri greinar í grundlógini. Tað er m.a. talu- og skrivfrælsi, ið her er brotið. Útheimurin lat ikki dómin fara ósagdan aftur við borðinum, men mótmælisgongurnar hjálptu einki. Í USA vóru nógv kend fólk m.a. rithøvundar, sum gjørdur ein bólk, ið mótmælti at hesir vóru deyðadómir. Øll tey, ið FBI vistu mótmæltu, vórðu skrásett og fingur hvør sína ”saksmappu.” Her vóru m.a. rithøvundarnir Sinclair Lewis (1885-1951), ið fekk nobelprís í bókmentum 1930. Theodor Dreiser (1871-1945), John Dos Passos (1896-1970) og Dorothy Parker (1893-1967). Felags fyrri øll hesi var eisini, at tey høvdu eina stóra saksmappu hjá FBI og nær-

um alt tey gjørdur var skrásett. Hesi vóru antin nevnd kommunistar ella ”fellow - travellers.” Hetta er eisini greitt brot á greinar í grundlógini, tí tú hevur loyvi at savnast og friðarlíka mótmæla gerðir, stjórnin og rætturin fremja uttan, at tú verður alment skrásetur. FBI hevði heldur ikki loyvi at savna saman tilfar um fólk, vegna teirra fólkarræðsliga hugburð. Her er talu-, skrivi-, og samkomufrælsi skert. Tað stendur nevnliga onki í grundlógini um, at tú m.a. skalt hava politiska hugburð innanfyri ávísar karmar. Tvørturímóti.

50 ár aftaná at Sacco og Vanzetti vóru avrættaðir vóru teir í rættinum í Massachusetts frídómir frá øllum ákærum...

Sakin um Olmsted

Sakin Olmsted vs. United States gekk fyrri seg í 1928. Olmsted var stevndur fyri rættin, ákærður og dømdur fyri ólógliga at innflyta, eiga og selja rúсандi lógar. Tað, sum sereykendi henda dóm, var hátturin próvtílfarið var fingið til vega. FBI hevði nevnliga avlurtað telefon hansara. Kjastast kann um hetta var í tráð við grein 4 í *the Bill of Rights*, tí har stendur *the right of the people to be secure in their persons, houses, papers and*

effects, shall not be violated, and no warrants shall issue, but upon probable cause, supported by oath or affirmation, and particularly describing the place to be searched, and the persons or things to be seized. Tað er her spurningur um tað almenna ikki óbeinleiðis brýtur hesa grein, tí tú ert jú ikki tryggur í tínum heimi um lögreglan fær loyvi at avlurta telefonina. - persónliga tryggin verður her mundið skerd. Tá hetta mál var stevnt fyri hægstarætt, bleiv fyrri dómurin staðfestur. Hægstarættardómarnir Taft helt nevnliga ikki, at grundlógin bannar telefonavlurting, tí her var ikki talan um rannsókn ella at leggja hald á nakað (seizure), og ongin hevði brotið inn í húsið ella kontórið hjá Olmsted. Taft hevur í hesum dómi valt at sæð burtur frá, at telefon og telefonavlurting ikki var til, tá grundlógin var skrivað. Hesin dómur ger beinleiðis, at privatlívið verður skert, av tí at tað verður lógfest (legaliseret) at avlurta telefonir. Hesin dómur er ivasamur, tí framferðarhátturin og ætlanin við *the Bill of Rights* verður óbeinleiðis brotin, tá tað almenna kann avlurta tína telefon. Tá ert tú ikki heilt tryggur í tínum heimi.

